

CULTUREMELE CHINEZE – PURTĂTORII CELOR MAI SUBTILE ALUZII CULTURALE – ÎN TRADUCERE ROMÂNEASCĂ (II)

Iulia Elena GÎȚĂ

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: iulia.gita@ulbsibiu.ro

*CHINESE CULTUREMES – THE BECARERS OF THE MOST SUBTLE CULTURAL IMPLICATIONS –
IN ROMANIAN TRANSLATION (II)*

Culturemes are the markers of the source culture, which can reach the reader in the target language only through the ability of the translator, who must, in fact, be a great connoisseur of the most hidden cultural details. For the transposition of a foreign culture into a new culture, for a communication between them, a loan is needed, retrieval and processing of information so that it is accepted. In order to achieve this goal, a corpus of culturemes from 31 contemporary Chinese novels translated in Romanian between 2000 and 2018 through direct translation were analysed.

Keywords: cultureme, Chinese literature, literary translation, literary reception, cultural transfer.

Analiză a culturemelor chineze în traducere românească

În cele ce urmează vom realiza o analiză aprofundată a unei selecții de cultureme din corpusul de operele traduse din literatura contemporană chineză pentru a ilustra **modalitățile de traducere și modul de evaluare al culturemelor**.

Strategia de analiză urmărește metoda interculturală de traducere, bazându-se pe modulul de evaluare a traducerii și strategii de traducere propriu-zise, așa cum au fost reformulate de Lungu-Badea în „Teoria culturemelor, teoria traducerilor” 2004. Prin această metodă se restabilește și ilustrează încă o dată **importanța crucială pe care cultura o are în traducere**, aceasta fiind așezată în inima culturii, de unde ghidează intențiile autorului și strategiile de traducere ale traducătorului,

și influențează menirea operei și percepția cititorului, atât din limba sursă, dar în cooperare strânsă alături de cultura țintă influențează și percepția și receptarea cititorului din limba țintă.

În analiza culturemelor se urmărește ambientul global al culturii sursă, factorii extratextuali și intenția culturii din care se deprinde culturemul și ajunge pe un tărâm nou, în care primește valențe noi, influențe noi și o recontextualizare, ceea ce îi permite să renască și să își extindă existența, îmbogățindu-se astfel pe sine, dar și cultura sursă și evident pe cea nouă, cultura țintă. În acest sens, devine importantă ideea identității și a alterității, teză inițiată de Mike Featherstone și Anthony Appiah (2000 & 2003), care arată cu identitatea traducerii, și în definitiv a culturemului, este definită în acord direct cu poziția textului tradus, care își menține identitatea culturală într-un spațiu nou, redefinit și în coordonate

temporale diferite de cele în care identitatea i-a fost creată. Identitatea cultuuremului este reprezentată de un echilibru între componentele generale ale culturii în care își are originea și componentele individuale ale operei în care își redefineste poziția. Imaginarul cultural este astfel o reprezentare a Sinelui și a Celuilalt, în care Sinele este definit ca tradiția culturală sursă iar Celălalt fiind cultura țintă. Prin traducere se creează o reprezentare a Sinelui și a Celuilalt, cititorului fiindu-i conștientizată **diferența în structura culturală** a celor două fundamente în care opera tradusă și cultuuremul se află. Pentru a se atinge acest deziderat, însă, este necesară o traducere curajoasă și aplecată spre cultură, care să păstreze „străinul” din text și să-l prezinte într-un mod potrivit, nedomesticit, orientat către textul sursă.

Clasificarea metodelor de echivalare

Printre strategiile de traducere, vor urmări cinci strategii de traducere, pornind de la modelul de evaluare a traducerii culturale sintetizat de Lungu-Badea (2004, p.112):

Traducere zero. Prin această metodă se recurge la păstrarea termenului în *pinyin*, situație în care traducătorul presupune că cititorul este familiarizat cu termenul, neavând nevoie de explicații suplimentare. În acest caz cultuuremul este păstrat iar transferul cultural se realizează, intenția autorului, însă, nu este garantat că va ajunge la cititorul – țintă, acest lucru fiind condiționat de bagajul de cunoștințe al celui din urmă.

Traducere zero + explicitare directă în text. Prin această metodă se introduce o scurtă explicație, chiar și un singur cuvânt, prin care se atrage atenția cititorului asupra prezenței unui cultuurem, se explică sau se clarifică într-o măsură mai mică sau mai mare sensul acestuia, astfel încât cititorul să nu piardă în totalitate sensul extralingvistic sau aluzia intenționată de autor. Prin această alegere, însă, se produce un decalaj, între vocea autorului și cea a traducătorului, cititorul – țintă neputând face diferența între cele două. De asemenea, și această situație prezintă dificultăți în procesul de receptare a intenției autorului de către cititorul-țintă.

Adaptarea culturală, prin găsirea unui corespondent în limba țintă, este metoda naturalizată, centrată pe limba și cititorul – țintă, prin care traducătorul încearcă să redea sensul cultuuremului printr-un cuvânt echivalent, care în limba țintă are un efect similar celui produs de cultuurem în limba sursă. Prin această metodă traducătorul nu va mai transfera cititorului-țintă conținutul extratextual intenționat de autor, privându-l, astfel, pe acesta de șansa de a învăța ceva nou despre cultura-sursă, prin procesul de lectură.

Traducerea culturală este metoda prin care traducătorul utilizează un corespondent românesc, al termenului din limba țintă, la care adaugă o notă de

subsol, ce vine să salveze pierderea bagajului extratextual intenționat de autor, ce devine invizibil în momentul alegerii unui corespondent în limba țintă. Chiar dacă nota de subsol este o strategie blamată ca fiind cauzatoare de întreruperea firului narativ, după cum observa și Lungu-Badea (2004, p.113), nota este cea mai clară metodă prin care traducătorul poate să transmită intenția autorului, să își facă evidentă intervenția (spre deosebire de explicitare directă în text, când există riscul mare de a nu se putea face distincția între spusele autorului și ale traducătorului), dar și să educe, rol de care traducătorii nu ar trebui să se teamă.

Traducere zero + explicitate directă în text + notă de subsol. Metoda de combinare a traducerii culturale și a adaptării culturale, în care traducătorul își face cel mai mult simțită prezența în text, însă care, după cum vom explica în analizele ce urmează, este o metodă adecvată textului chinez, întrucât nu întrerupe firul narațiunii și permite clarificarea și oferirea de informații importante referitoare la conținutul extratextual al cultuuremului, în plus față de scurta explicitare din text. Această metodă vine ca o sursă clară de îmbogățire a cunoștințelor cititorului român despre cultura-țintă și este cu atât mai importantă într-o etapă în curs de dezvoltare a traducerilor directe din limba chineză în spațiul cultural românesc.

Ne vom opri asupra exemplului din volumul lui Mo Yan/ Vișan, *Broaște*, care atrage atenția cititorului asupra unui cultuurem de tip *diangu*, ce putea foarte ușor să scape unui traducător mai puțin experimentat. *Ce peisaj frumos din nord* – un cultuurem compus, din perspectiva formală, de tip istoric, cultural și colectiv. Îl regăsim în text ca *La naiba! Ce peisaj frumos din nord, adunarea o să se țină aici, o să înălțăm tribuna prezidiului pe ecluză*. În cuvintele lui Mo Yan: 好一派北国风光! 批判大会就在这里举行. Observăm că formatul a fost păstrat ca și în original, fără a marca în vreun fel versurile ce aparțin lui Mao Zedong, din poemul 雪Xue- „Zăpadă”, 北国风光, 千里冰封, 万里雪飘. Cultuuremul este, însă, marcat printr-o notă de subsol, în care cititorului îi este prezentată aluzia literară (versul fiind parte a unui poem) dar mai ales aluzia politică, personajul creat de autor dorind și intenționând clar să facă aluzie la conducătorul Mao. Ca multe din romanele lui Mo Yan, și *Broaște* este un roman ce prezintă cruzimile și tragicul unei perioade istorice din viața Chinei marcată de conducerea lui Mao; marcarea unei astfel de referințe intertextuale precum cultuuremul *ce peisaj frumos din nord* este de o importanță vitală pentru recrearea imaginarii și a identității pe care autorul atât de iscusit le induce.

De remarcat este și faptul că versul chinez nu este un vers obișnuit, ci este ceea ce numim *chengyu*, o structură fixă, concisă, de 4 caractere, cuvinte, a cărei utilizări nu este exclusivă în literatură. Aceste idiomuri pot fi incluse în diferite contexte gramaticale și în diverse tipuri de text – discursuri, texte academice, jurnalistice, reclame

și multe altele, dar concizia lor este ideală pentru scrierea creativă prin faptul că declanșează imaginația cititorului, fiind adesea aluzii literare sau istorice.

Din punct de vedere al metodei de traducere, avem de-a face cu o traducere culturală, prin traducerea totală, dar *foreignizată* a versului, completată de NTD din subsolul paginii, care deși poate întrerupe firul firesc al lecturii, oferă însă o informație vitală, foarte prețioasă datorită căreia cititorul român va avea șansa, ca și cititorul chinez, de a recepta întru totul mesajul original al autorului. Prin scurta notă de subsol, traducătorul restituie intenția autorului, permițând cititorului să facă distincția între spusele aparente ale personajului și mesajul extralingvistic și extratextual al autorului. Modul de traducere al versului este în sine purtător al specificității versului din chineză, traducătorul necăutând să ofere o echivalare totală, un corespondent românesc, precum – *ce peisaj nordic frumos*, care pe cititorul român l-ar fi trimis, probabil, cu gândul spre un peisaj specific Europei de Nord, sau – *ce peisaj montan frumos* – o alegere mai regională, care ar fi creat în imaginarul cititorului român o imagine a unui peisaj carpatin. Deși exprimarea nu este totalmente familiară unei expresii românești, prin poziționarea sintagmei „din nord” a fost păstrat specificul realității extralingvistice chineze, registrul de limbă, a fost refăcută semnificația și ambientul cultural și i s-a oferit cititorului avizat, chiar și fără a citi NTD, un indiciu al prezenței unui cultem.

Un alt cultem – *diangu* la care ne oprim este extras din opera *Femeia cu buchetul de flori* (2016), tot a laureatului Nobel, Mo Yan, în traducerea Luminiței Bălan: ***Încă din vechime, toți eroii au fost însingurați, dar numai cei ce știu să prețuiască vinul bun ajung să se bucure de faimă.*** Din aceeași categorie a celui analizat anterior, avem de-a face cu un cultem compus, istoric, cultural, de tipul aluziei literare. Textul tradus pregătește terenul prezenței cultemului compus printr-o scurtă explicitare în text, nu a semnificației, ci a formei, care este binevenită pentru înlesnirea înțelegerii că cititorul este expus unui cultem, unei aluzii extratextuale: *Eu am atât de mult talent, doar că n-am unde să mi-l etalez. Aș îndrăzni chiar să spun că sunt un talent cum rar întâlnești. Exista o vorba în popor. „Încă din vechime, toți eroii au fost însingurați, dar numai cei ce știu să prețuiască vinul bun ajung să se bucure de faimă”. Stai așa, să iau eu salariul, că o să te invit, frățioare, la un restaurant să mâncăm și să bem pe placul inimii.* Ulterior, printr-o notă de subsol, traducătoarea clarifică simbolistica enunțului marcat cu semne de ghilimele, ca fiind o aluzie la două versuri din poemul „Aduceți vinul” 将进酒 de Li Bai (710-762), unul dintre marii poeți ai Chinei: 古来圣贤皆寂寞, Gǔlái shèngxián jiē jì mò, 惟有饮者留其名, wéiyǒu yǐn zhě liú qí míng. [...] 斗酒十千恣欢谑 dǒu jiǔ shí qiān zì huān xuè. Modalitate de traducere este o **traducere culturală, adaptată**, dar nu o cosmetizare completă a enunțului din opera sursă. Prin aceasta se restituie

ambientul cultural al operei, se transmite mesajul dorit cu un impact față de cititorul din limba țintă asemănător cu cel asupra cititorului din cultura sursă. Bagajul extratextual și cultural este transferat cititorului român prin informația suplimentară din nota de subsol.

Impactul cultemului în limba sursă și asupra cititorului chinez este unul de finețe, de culturalizare a textului, printr-o aluzie fină la unul dintre poeții mari ai țării, perceperea acestuia ca fiind sau nu o aluzie literară, nu îngreșește înțelegerea mesajului, nici nu fragmentează receptarea semnificantului. Același ecou este transmis și în opera tradusă, asupra cititorului țintă, care este informat de prezenta unei aluzii „din popor”; nu i se precizează în text ca este o aluzie literară, poetică – fapt ce ar fi putut întrerupe firul narativ, oferind detalii prea externe, prea erudite, nespecifice personajului vorbitor.

Ne îndreptăm atenția către un alt cultem, din aceeași operă; *Pasărea Peng*. Un cultem simplu, din punct de vedere al formei, iar din punct de vedere funcțional, istoric, cultural, din categoria aluziilor literare. Traducătoarea alege o traducere zero, și menținerea termenului chinez în pinyin cu litere capitalizate, fără căutarea unui echivalent, al unui corespondent în limba română: *Ca o panglică infinită ce urma să lege uriașa Pasăre Peng*. Pentru restituirea intenției autorului se recurge la nota de subsol, care explică semnificația și simbolismul ales de autor, prin *Pasărea Peng*, care este un simbol al nemărginirii în scrierile filozofului daoist Zhuangzi, în opera *Clasica Divină din Nanhua*.

Se recurge, însă, pe lângă păstrarea numelui propriu Peng ca atare, la doi markeri explicitari care oferă indicii despre semnificația acestuia: pasăre și uriașă. În limba chineză, caracterul cuvântului Peng 鹏, un caracter pictofonic, combină în mod semnificativ două alte caractere – pasăre *niao* 鳥 – radicalul ce îi conferă semnificația – și prieten *peng* 朋 – componentul ce îi conferă pronunția. În traducerea românească se traduce, astfel, în primul rând semnificația literară a cuvântului Peng 鹏, menționându-se că este vorba de o specie de pasăre, fie ea și mitologică, și apoi se transpune simbolismul acesteia, ca fiind *uriașă*. Alegere adjectivului *uriaș* este o opțiune ideală contextului, întrucât în limba română, deține și rolul de substantiv comun, și are o conotație de personaj fabulos, de basm, mitologic, prima definiție dată de DEX român fiind „Personaj din basme închipuit sub formă de om de proporții extraordinare, supranaturale”. Această explicitare foarte discretă în text este o alegere ideală, datorită includerii elementelor suplimentare ce fac înțelegerea mai facilă, fără a deosebi spusele autorului de cele ale traducătorului. În acest exemplu, nu avem de-a face cu o explicitare intruzivă care să întrerupă narațiunea autorului.

Fiind o traducere atentă la rolul său de transfer cultural, este de apreciat faptul că acest cultem nu a

fost înlocuit cu un termen local, fără rezonanță pentru cititorul sursă, dar ce ar fi putut produce, poate, efectul similar asupra cititorului țintă; intenția vorbitorului era, până la urmă, de a exprima lungimea infinită a panglicii care ar fi putut cuprinde chiar și o pasăre uriașă, nemărginită. Mitologia română deține astfel de exemple: Zgriptor – „Fiinta închipuită ca o pasăre uriașă cu două capete” (dex.ro), Pajura – „În mitologia populară, pasăre uriașă, cu înfățișări variate, de obicei fioroase, înzestrată cu puteri miraculoase” (idem). Apreciem alegerea unui termen local ca pe un **deserviciu** ce ar fi putut fi adus puterii de educare și transmitere de cunoștințe culturale al operei literare, caz în care cititorul român nu ar mai fi avut posibilitatea de a-și îmbogăți bagajul de cunoștințe despre filozofia chineză, prin acest culturem și prin nota de traducere.

Remarci concludive

Receptarea traducerii devine o apreciere subiectivă – cum și traducerea în sine este un proces subiectiv – ce depinde de legătura pe care cititorul – respectiv traducătorul – o are cu limba și cultura sursă a operei. Însă, în urma studiului de față, concluzionăm că, nimic, nici chiar presiunea editurii pentru confortul și ușurința lecturii, nu ar putea justifica o adaptare și o naturalizare totală cu limba și cultura țintă, a operei traduse, în detrimentul îmbogățirii culturii (țintă dar și sursă), a cunoașterii și a sensibilizării față de „celălalt”. Nimic nu ar justifica pierderea sau nepunerea în valoare, lipsa de explicații și clarificări, prin note de traducere, a singurelor care pot da măsura specificității culturale în care au fost scrise, din care provin și pe care o reprezintă și o prezintă unui public străin, care caută, prin opera „exotică” pe care a ales să o citească, să deslușească specificul culturii din care opera a luat naștere.

Pentru transpunerea unei culturi străine într-o nouă cultură, pentru o comunicare între acestea, este necesar un împrumut, de preluare și prelucrare a unei informații astfel încât această să fie acceptată, iar traducerea vine în ajutor, în accepțiunea traducătorului Zlotea ca un „circuit continuu de la familiar la necunoscut, de ajustarea permanentă a cadrului familiarului pentru a face ceea ce este necunoscut să se poată înscrie în tiparul familiarului. Procesul născut este unul de circuit recurent: informația ce intră în sistem afectează datele deja existente, dar care, la rândul lor, determină tipul de informație care urmează să fie preluată în sistem” (Zlotea, 2007, p129). Traducătorul are astfel menirea de a facilita acest schimb cultural, de a pregăti spațiul nou de receptare, pentru care „este nevoie de acceptarea benevolă a Celuilalt, îmbrățișarea sa, și presupune schimbări ale propriilor concepte pentru a face ca

ceea ce luăm să se integreze natural în cultura noastră. Traductibilitatea presupune acceptarea Celuilalt ca element necesar pentru propria noastră existență” (idem).

Analizând exemplele de mai sus și condițiile de restituire a semnificației culturemelor se arată încă o dată, că am putea pune în discuție, după fenomene ca Schimbarea Perspectivei către Cultură (Cultural Turn), fenomenul Întoarcerii Traducătorului (Translator’s Turn), care demonstrează importanța traducătorului și a bagajului său de cunoștințe lingvistice, extralingvistice, de înțelegere a textului și de competență de traducere, de care depinde soarta culturemului și capacitatea operei traduse și transpuse în cultura țintă. Ca indicatori culturali, literari, istorici, tehnici, culturemele vor fi recunoscute în textul sursă doar dacă există o sensibilizare corespunzătoare în acest sens, cunoștințe preliminare și un bagaj cognitiv adecvat, cu privire la cultura operei. Culturemul este un fenomen dintr-o societate, fenomen care pentru reprezentanții acelei societăți are o relevanță culturală specifică (Verneer și Witte, 1990), dar care va renaște și se va îmbogăți pe sine și cultura din care provine, doar dacă este preluat și prelucrat de un cumul de cunoștințe adecvat. Putem afirma că traducătorul este cel mai important în procesul de traducere, culturemele depind în totalitate de alegerile lui, de bagajul lui de cunoștințe și emoțional. Tot traducătorul este și acela care decide cum să traducă și câtă informație ar trebui să conțină traducerea sa pentru a fi un text informativ pe măsura genului și al stilului său literar.

În mod obiectiv, se cere o echivalare, o clarificare adaptată cititorului țintă și culturii sale, altminteri o ruptură și un decalaj prea mare s-ar produce între operă și receptor. Însă în procesul de traducere, de editare nu trebuie să fie uitat faptul că cititorul este receptorul final, nu criticul, nici traductologul, nici chiar teoreticianul traducerii. Pierderea lor, chiar și voită, din teama de îngreunare a lecturii, prin echivalarea în traducere cu termeni locali, ar fi un deserviciu major adus scopului literaturii universale, de a educa, de a trezi interes cultural, de a deschide minți și inimi, de a elimina precepții și de a ne face mai toleranți. Intenția textului ar trebui să urmărească în mod consecvent interesul cititorului și să-l educe, să-i ofere acces la o altă cultură, prin cel mai facil și plăcut mod – lectura. Prezența culturemelor într-un număr atât de mare denotă umanismul și vitalitatea literaturii chineze contemporane traduse, care abundă în referințe despre modul de viață, gândirea și credințele chinezilor obișnuiți, toate acestea fiind revalorificate pentru cititorul român, care prin lectură poate să înțeleagă mai bine întreaga tradiție culturală.

Bibliography:

- Appiah, K. Anthony. "Stereotypes and the Shaping of Identity." *California Law Review*, vol. 88, no. 1 (2000): 41-54.
- Bassnett, Susan. *Translation Studies*. London: Routledge, 2005.
- Bassnett, Susan, and André Lefevere. *Translation, History, and Culture*. London: Cassell, 1995.
- Bassnett, Susan, and Harish Trivedi. *Post-colonial Translation: Theory and Practice*. London: Routledge, 2002.
- Bassnett, Susan, and André Lefevere. "The Cultural Turn in Translation Studies." *Translation, History and Culture* (1990): 19-25.
- Bălan, Luminița. "INTERVIU – Prof. Univ. Dr. Luminița Bălan: Literatura chineză contemporană este o oglindă a întregii sale tradiții culturale." Interview by D. Tomozei. 24 August 2017.
- Benkő, Otto. "Culturema. Punct final?". In *Elemente de teorie și practică informației și comunicării*. Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara, 1989.
- Berza, De Maria, and Maria Berza. "Traducerea Literară – Un Hobby Sau o Profesie, Un Meșteșug Sau Un Act De Creație?" Filiala București – Traduceri Literare (FITRALIT) – Uniunea Scriitorilor Din România, 1 Mar. 2017, <https://www.fitralit.ro/28-02-2017-traducerea-literara-un-hobby-sau-o-profesie-un-mestesug-sau-un-act-de-creatie/>. Lungu-Badea, Georgiana. "Argument." *Translationes*, vol. 3, no. 1 (Jan. 2011). doi: 10.2478/tran-2014-0043.
- Bhabha, Homi K. "Introduction: Narrating the nation." In *Nation and narration*, edited Homi K. Bhabha, 1-8. London: Routledge, 1990.
- Bourdieu, Pierre. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Bourdieu, Pierre. "A Conservative Revolution in Publishing." *Translation Studies* (2008): 123-153.
- Bourdieu, Pierre, and James S. Coleman. *Social theory for a changing society: Conference entitled "Social theory and emerging issues in a changing society": Papers*. Boulder: Westview Press, 1991.
- Eco, Umberto. *Experiences in translation*. Toronto: University of Toronto Press, 2000.
- Hua, Yu. *În viață*. Translated by Mugur Zlotea. Bucharest: Humanitas, 2017.
- Hua, Yu. *China in zece cuvinte*. Translated by Mugur Zlotea. Bucharest: Humanitas, 2018.
- Hua, Yu. Interview by Michael Standaert. 30 August 2003. <http://u.osu.edu/mclc/online-series/yuhua/>.
- Hutcheon, Linda. *A Theory of Adaptation*. London: Routledge, 2006.
- Lefevere André. *Translating literature: the German tradition: from Luther to Rosenzweig*. Assen, Amsterdam: Van Gorcum, 1977.
- Lefevere, André. "Translation: Its Genealogy in the West." *Translation, History & Culture* (1990), 15-27.
- Lefevere, André, and Susan Bassnett. *Where Are We in Translation Studies?* Clevedon: Multilingual Matters, 1998.
- Lungu-Badea, Georgiana. *Teoria culturemelor, teoria traducerii [Theory of Culturemes, Theory of Translation]*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2004.
- Lungu-Badea, Georgiana. "Remarques sur le concept de culturème [Remarks on the Concepts of Culturemes]. *Translationes*, 1(1). doi: 10.2478/tran-2014-0003 (2009).
- Mo, Yan. *Baladele usturoiului din Paradis*. Translated by Luminița Bălan. Bucharest: Humanitas Fiction, 2013.
- Mo, Yan. *Țara vinului: roman*. Translated by Luminița Bălan. Bucharest: Humanitas Fiction, 2014.
- Mo, Yan. *Femeia cu buchetul de flori*. Translated by Luminița Bălan. Bucharest: Humanitas Fiction, 2016.
- Mo, Yan. *Cronica unui negustor de sange*. Translated by Luminița Bălan. Bucharest: Humanitas Fiction, 2017.
- Mo, Yan. *Obosit de viața, obosit de moarte*. Translated by Dinu Luca. Bucharest: Humanitas, 2012.
- Mo, Yan. *Sorgul Rosu*. Translated by Dinu Luca. Bucharest: Humanitas, 2012.
- Mo, Yan. *Schimbară*. Translated by Bogdan Perdivară and Florentina Vișan. Bucharest: Editura Trei, 2012.
- Olk, Harald Martin. "Cultural references in translation: a framework for quantitative translation analysis." *Perspectives*, 21 (3) (2013): 344-357. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2011.646279>
- Skinner, Quentin. "Meaning and Understanding in the History of Ideas." *History and Theory* 8.1 (1969): 3-53.
- Tilea, Monica. *Teorii ale Receptării*. Craiova: Editura Universitaria, 2014.
- Vermeer, Hans. "Is Translation a Linguistic or a Cultural Process?" *Ilha do Desterro*, no. 28 (1992): 37-49.